

Journal of Social Research in Uzbekistan

RELIGIOUS EDUCATION IN UZBEKISTAN DURING THE YEARS OF INDEPENDENCE AND ITS LEGAL FOUNDATIONS

Abdugofur Niyazqulov

Master's student

University of Exact and Social Sciences

Tashkent, Uzbekistan

ABOUT ARTICLE

Key words: Religion, education, religious education, law, Constitution, Freedom of Conscience and religious organizations, religious organizations.

Received: 19.05.25

Accepted: 21.05.25

Published: 23.05.25

Abstract: Religious educational institutions play an important role in preserving and promoting religious values and teachings in many countries, including Uzbekistan. In recent years, attention has been increasing in Uzbekistan to the legal status of such institutions, as the country continues to undergo serious political and social changes. This article reveals the legal framework for organizing religious education in Uzbekistan and conducting educational processes in it.

MUSTAQILLIK YILLARIDA O‘ZBEKISTONDA DINIY TA’LIM VA UNING HUQUQIY ASOSLARI

Abdug‘ofur Niyazkulov

Magistratura talabasi

Aniq va ijtimoiy fanlar universiteti

Toshkent, O‘zbekiston

MAQOLA HAQIDA

Kalit so‘zlar: Din, ta’lim, diniy ta’lim, huquq, Konstitutsiya, Vijdon erkinligi va diniy tashkilotlar, diniy tashkilotlar.

Annotatsiya: Diniy ta’lim muassasalari ko‘plab mamlakatlarda, jumladan, O‘zbekistonda ham diniy qadriyatlar va ta’limotlarni asrab-avaylash va targ‘ib etishda muhim rol o‘ynaydi. So‘nggi yillarda O‘zbekistonda bunday muassasalarning huquqiy maqomiga e’tibor kuchaymoqda, chunki mamlakatda jiddiy siyosiy va ijtimoiy o‘zgarishlar davom etmoqda. Ushbu maqolada O‘zbekistonda diniy ta’limni tashkil etish va unda ta’lim olish jarayonlarini olib borishning huquqiy asoslari ochib berilgan

РЕЛИГИОЗНОЕ ОБРАЗОВАНИЕ В УЗБЕКИСТАНЕ В ГОДЫ НЕЗАВИСИМОСТИ И ЕГО ПРАВОВЫЕ ОСНОВЫ

Абдугофур Ниязкулов

студент магистратуры

Университет точных и социальных наук

Ташкент, Узбекистан

О СТАТЬЕ

Ключевые слова: Религия, образование, религиозное образование, закон, Конституция, свобода совести и религиозные организации, религиозные организации.	Аннотация: Религиозные учебные заведения играют важную роль в сохранении и пропаганде религиозных ценностей и учений во многих странах, в том числе и в Узбекистане. В последние годы в Узбекистане усиливается внимание к правовому статусу таких учреждений, поскольку в стране продолжают происходить серьезные политические и социальные изменения. В данной статье раскрываются правовые основы организации религиозного образования в Узбекистане и проведения в нем образовательных процессов.
---	--

O'zbekiston Respublikasida ta'lim tizimi dindan ajratilgan bo'lib, ta'lim tizimining o'quv dasturlariga diniy fanlar kiritilishiga yo'l qo'yilmaydi. O'zbekiston Respublikasi fuqarolarining dunyoviy ta'lim olish huquqi ularning dinga bo'lgan munosabatidan qat'i nazar ta'minlanadi. Diniy ta'lim muassasalari, tashkilot va birlashmalarining davlatdan ajratilganligi ularning fuqarolik jamiyatida alohida institut sifatida mavjudligini anglatadi. Shunday ekan, ularning davlat va boshqa fuqarolik jamiyati institutlari bilan o'zaro munosabatlardagi o'rni va aloqalarini tadqiq etish, o'rganish va aniqlash lozim bo'ladi.

O'zbekiston mustaqillikka erishgach, dunyoviy davlat sifatida, din davlatdan ajratilgan bo'lsa-da, lekin dindor jamiyatdan ajratilmaganligi bois barcha dinlar, shu jumladan, islom diniga bo'lgan munosabat tubdan o'zgardi. Davlat va diniy tashkilotlar o'rtasidagi munosabat to'g'ri yo'lga qo'yildi. Ya'ni vijdon erkinligiga e'tibor qaratildi. Bu BMT ustavi hamda 1948-yil 10-dekabrda qabul qilingan inson huquqlari Umumjahon deklaratsiyasiga mos tushadi.

Din va dunyoviy davlat orasidagi munosabat haqida gap ketar ekan, eng avvalo, dinnning davlatdan ajratilishi tamoyili uning asosini tashkil etishini ta'kidlash zarur. Bu haqda Konstitutsiyamizning 61-moddasida shunday deyiladi: "Diniy tashkilotlar va birlashmalar davlatdan ajratilgan hamda qonun oldida tengdirlar. Davlat diniy birlashmalarining faoliyatiga aralashmaydi". Mazkur moddada muhim qoidalar mustahkamlab qo'yilgan. Avvalo diniy tashkilotlar qaysi konfessiyaga taalluqligidan qat'i nazar, bir xil huquqiy maydonda faoliyat olib boradi. Qolaversa, diniy birlashmalar faoliyatini tashkil etish ularning ichki ishi hisoblanadi va davlat nazoratidan xolidir.

O'zbekiston o'z mustaqilligiga erishgandan milliy va diniy qadriyatlarni qayta tiklashga harakat qildi. Jumladan, 1991-yil 11-aprel – O'zbekiston Respublikasi birinchi Prezidentining Farmoniga asosan “Ramazon hayiti” dam olish kuni deb e'lon qilindi. 1991-yil 14-iyun – O'zbekiston Respublikasining “Vijdon erkinligi va diniy tashkilotlar to'g'risida”gi Qonuni qabul qilindi. 1991-yil 20-iyun – O'zbekiston Respublikasi birinchi Prezidentining Farmoniga binoan “Qurbon hayiti” dam olish kuni deb e'lon qilindi. 1991-yil iyul – Buyuk yurttdoshlarimiz, muhaddislar sultoni Abu Abdulloh Muhammad Ibn Ismoil al-Buxoriyning islomda Qur'ondan keyingi ikkinchi kitob hisoblangan “al-Jomi' as-sahih” (Ishonarli to'plam) asarining birinchi jildi ilk bor Zokirjon Ismoil tomonidan o'zbek tiliga o'girildi va Qomuslar Bosh tahririyatitomonidan 200 ming nusxada chop etildi.

Shuningdek, 1992-yili Vazirlar Mahkamasining “O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi huzuridagi din ishlari bo'yicha qo'mita tashkil etish to'g'risida”gi, “Bahouddin Naqshband tavalludining 675 yilligiga tayyorgarlik ko'rish va uni o'tkazish haqida”gi qarorlari qabul qilindi hamda 1995-yil “Az-Zamaxshariyning 920 yilligi va Najmiddin Kubroning 850 yilligi o'tkazish” bo'yicha farmoyish chiqdi. 1997-yil “Imom al-Buxoriy tavalludining 1225 yilligini nishonlash to'g'risida”gi qarori qabul qilindi.

Bunga yaqqol misol sifatida Konstitutsiyaga kiritilgan o'zgarishlarni keltirsak bo'ladi. O'zbekiston dunyoviy davlat hisoblansa ham, unda ko'plab diniy ta'lim muassasalar mavjud. Ularning huquqiy asosi sifatida esa eng avvalo Konstitutsiyaning 75-moddasini ko'rsatsak bo'ladi. Unga ko'ra: “Diniy tashkilotlar davlatdan ajratilgan hamda qonun oldida tengdirlar. Davlat diniy tashkilotlarning faoliyatiga aralashmaydi. Davlat qonunda belgilangan tartibda faoliyat ko'rsatayotgan diniy tashkilotlar faoliyatining erkinligini kafolatlaydi”.

O'zbekistonda ham boshqa davlatlar qatori diniy ta'lim muassasalarini tartibga soluvchi o'ziga xos qonun va me'yoriy hujjatlar mavjud. O'zbekiston hukumati mamlakatdagi diniy faoliyatni, jumladan, diniy ta'lim muassasalari faoliyatini tartibga solish va nazorat qilish bo'yicha turli chora-tadbirlarni amalga oshirdi. Ushbu chora-tadbirlar bunday muassasalarning qonun doirasida faoliyat yuritishini, ekstremistik g'oyalar va faoliyatni targib qilmasligini ta'minlashga qaratilgan.

O'zbekistonda diniy ta'lim muassasalari faoliyatini tartibga soluvchi asosiy qonunlardan biri “Vijdon erkinligi va diniy tashkilotlar to'g'risida”gi qonundir. 1998-yilda qabul qilingan va 2021-yilda qayta ko'rib chiqilgan mazkur qonun diniy tashkilotlar, jumladan, ta'lim muassasalari faoliyatining huquqiy asoslarini yaratadi. Mazkur qonunga ko'ra, diniy ta'lim muassasalari davlat ro'yxatidan o'tishi hamda diniy bag'rikenglik va davlat ishlariga aralashmaslik tamoyillariga amal qilgan holda faoliyat yuritishi shart.

O'zbekiston hukumati “Vijdon erkinligi va diniy tashkilotlar to'g'risida” gi qonunda nazarda tutilgan huquqiy bazadan tashqari, diniy ta'lim muassasalarini akkreditatsiya qilish va nazorat qilish

tizimini yoʻlga qoʻyish boʻyicha ham chora-tadbirlar koʻrdi. Mamlakatimizda diniy faoliyatni tartibga solish bilan shugʻullanuvchi Din ishlari boʻyicha davlat qoʻmitasi diniy taʼlim muassasalarini roʻyxatga olish va akkreditatsiyadan oʻtkazish, ularning muayyan standartlarga javob berishi va qonun hujjatlariga muvofiq faoliyat yuritishini nazorat qiladi.

Oʻzbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2003-yil 23-avgustda qabul qilingan “Din sohasidagi maʼnaviy-maʼrifiy, taʼlim ishlarini va faoliyatni yanada takomillashtirishda ijtimoiy koʻmak va imtiyozlar berish toʻgʻrisida”gi qarorida esa islom instituti va oʻrta maxsus islom bilim yurtlarida joriy etilgan taʼlim standartlari, oʻquv rejalari hamda talabalarning qabul qilingan davlat meʼyorlariga muvofiq diniy va dunyoviy bilimlar olayotganligini inobatga olib, mazkur oʻquv yurtlarining bitiruvchilariga beriladigan diplomlar davlat taʼlim hujjati sifatida eʼtirof etilishi hamda bitiruvchilarga davlat oliy taʼlim tizimida oʻqishni davom ettirish huquqi berilishi nazarda tutilgan.

Diniy taʼlim faoliyati Oʻzbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2004-yil 1-martdagi Diniy taʼlim muassasalarining faoliyatini lisenziyalash toʻgʻrisidagi nizom va 2018-yil 31-maydagi qaroriga muvofiq, Oʻzbekiston Respublikasida diniy tashkilotlarni davlat roʻyxatidan oʻtkazish, qayta roʻyxatdan oʻtkazish va tugatish tartibi toʻgʻrisidagi nizom bilan tartibga solinadi.

Nizom talablariga koʻra diniy taʼlim sohasida faoliyatni amalga oshirish uchun:

- Oʻzbekiston Respublikasi qonun hujjatlariga majburiy rioya etish;
- diniy fanlarning Oʻzbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi huzuridagi Din ishlari boʻyicha qoʻmita bilan kelishilgan oʻquv konsepsiya, oʻquv rejalari va dasturlariga muvofiq oʻqitilishini tashkil etish;
- voyaga yetmagan shaxslarni ularning irodasi, ota-onalar yoki ularning oʻrnini bosuvchi shaxslar (vasiylar)ning xohishiga xilof ravishda oʻqitish;
- taʼlim jarayonida urush, zoʻravonlik, prozelitizm va har qanday missionerlik faoliyati targʻib qilinishiga, mamlakat xavfsizligi va ijtimoiy-siyosiy barqarorlik, jamiyatning huquqiy va maʼnaviy asoslari, fuqarolar tinchligi, millatlararo va dinlararo totuvlik buzilishiga, Oʻzbekiston toʻgʻrisida notoʻgʻri axborotlar tarqatilishiga hamda uning tarixiy, madaniy va maʼnaviy boyliklari buzib koʻrsatilishiga yoʻl qoʻymaslik;
- diniy fanlarning tegishli diniy maʼlumotga va diniy tashkilotlarni boshqarish tegishli markaziy organining ruxsatnomasiga ega boʻlgan shaxslar tomonidan oʻqitilishini tashkil etish va ularni davriy attestatsiyadan oʻtkazish;
- oʻquv jarayonida esa chet elda nashr etilgan tegishli lisenziyaga ega boʻlgan adabiyotlardan foydalanish kabilar talab etiladi.

Oʻzbekiston Respublikasi Prezidentining

“Oʻzbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish boʻyicha Harakatlar strategiyasi toʻgʻrisida”gi Farmoni (2017-yil 7-fevral), “2017-2021 yillarda Oʻzbekiston Respublikasini

rivojlantirishning beshta ustuvor yoʻnalishi boʻyicha Harakatlar strategiyasini amalga oshirish chora-tadbirlari toʻgʻrisida”gi Farmoyishi (2017- yil 15- avgust)ning “Xavfsizlik, millatlararo totuvlik va diniy bagʻrikenglikni taʼminlash, chuqur oʻylangan, oʻzaro manfaatli va amaliy ruhdagi tashqi siyosat yuritish” deb nomlangan 5-yoʻnalish doirasida Diniy sohadagi davlat siyosati kontseptsiyasini ishlab chiqish nazarda tutilgan. Mustaqillik islom maʼrifatining rivoji uchun sharoit yaratdi. Oʻzbekistonda dunyoviylik bilan diniylik oʻrtasida andoza sifatida qoʻllash mumkin boʻlgan yangi nisbatning shakllanishi natijasida dinlararo bagʻrikenglik va millatlararo totuvlikning taʼminlangani, qolaversa, tabarruk zaminimizning azaldan umumjahon tamadduni markazlaridan biri boʻlgani barchaga ayon.

Diniy tashkilotlarni davlat roʻyxatidan oʻtkazish, qayta roʻyxatdan oʻtkazish va tugatish tartibi toʻgʻrisidagi nizomga koʻra diniy taʼlim muassasalarini tashkil etish uchun markaziy boshqaruv organining diniy taʼlim muassasasini tashkil etish, uning ustavini tasdiqlash va rahbar organlarini saylash (tayinlash) boʻyicha maʼlumotlarni oʻz ichiga olgan qaror nusxasi, diniy taʼlim muassasasining davlat tilidagi ustavi nusxasi; diniy taʼlim muassasasining rahbar organi aʼzolari toʻgʻrisidagi nizomda koʻrsatilgan shakldagi maʼlumotlar taqdim etilgandan soʻng Oʻzbekiston Respublikasi Adliya vazirligi tomonidan davlat roʻyxatidan oʻtkazilib lisenziya asosida faoliyat olib borish huquqiga ega boʻladi. Diniy taʼlim muassasalarida taʼlim olishga umumiy oʻrta taʼlim muassasalarida uzluksiz tarzda, majburiy boʻlgan oʻn bir yil davomida amalga oshirilgan umumiy oʻrta taʼlimdan soʻng ruxsat etiladi. Xususiyl diniy taʼlim berish qonun bilan cheklangan boʻlib, diniy taʼlim muassasalarida Oʻzbekiston Respublikasida belgilangan davlat taʼlim standartlari va talablariga muvofiq dunyoviy fanlarni oʻqitish lozimligi belgilangan. Jamoatchilik oʻrtasida diniy taʼlim olishga boʻlgan intilish yuqori boʻlib, amaldagi diniy taʼlim qamrovi aholi ehtiyojlarini qondira olmaydi. Bu esa yoshlar va turli aholi qatlamlarining ruxsat etilmagan tarzda (hujralarda) diniy taʼlim olish bilan birga xorijiy mamlakatlardagi turli diniy taʼlim muassasalarida taʼlim olish ehtiyojini keltirib chiqarmoqda.

Dinlardagi mazhab va yoʻnalishlarning turliligi, ayrim xorijiy mamlakatlarda dindan mafkuraviy maqsadlarda foydalanish holatlarining yuqoriligi, yoshlarning diniy dunyoqarashida azaliy diniy qadriyatlarga yot boʻlgan qarashlarning paydo boʻlishiga olib keladi. Ayni paytda aholi oʻrtasida sof diniy qadriyatlarning mazmun-mohiyatini chuqur anglab yetmaslik, turli yot gʻoyalar taʼsiriga berilish, jamiyatda dunyo va din munosabatlari balansini tushunmaslik, dinga chuqur berilish orqali jamiyatga qoʻshila olmaslik va yolgʻizlanish yoki aksincha oʻta zamonaviylashib ketish orqali mavjud qadriyatlarni pisand qilmaslik holatlari uchramoqda. Dunyoda va mamlakatimizda roʻy berayotgan voqea-hodisalar, ijtimoiy-siyosiy vaziyatning tahlili diniy-maʼrifiy sohadagi faoliyat samaradorligini oshirishni va malakali kadrlar tayyorlashning yaxlit tizimini yaratishni taqozo etmoqda. Mana shunday talab va ehtiyojlardan kelib chiqib 2018-yil 16-aprelda Oʻzbekiston

Respublikasi Prezidentining “Diniy-ma’rifiy soha faoliyatini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to’g’risida”gi farmoni qabul qilindi.

Farmon bilan yetakchi ta’lim va ilmiy-tadqiqot muassasasi hisoblangan O‘zbekiston xalqaro islom akademiyasi tashkil etilib:

- diniy va dunyoviy bilim berishga ixtisoslashgan islom va jahon sivilizatsiyasiga bebaho hissa qo’shgan ajdodlarimizning boy madaniy merosini chuqur o’rganish asosida yoshlarning ongu tafakkurini shakllantirish;

- dinni zo’ravonlik va qon to’kish bilan bir qatarga qo’yadigan buzg’unchi yot g’oyalarning asl mohiyati va maqsadlari haqida aholining, ayniqsa, yoshlarning xabardorlik darajasini oshirish; jamiyatda milliy va diniy qadriyatlarimizga yot bo’lgan g’oyalarga nisbatan toqatsizlik muhitini shakllantirish;

- jamiyatda bag’rikenglik, o’zaro hurmat, mehr-oqibat, tinchlik va totuvlikni, ijtimoiy-ma’naviy muhit barqarorligini ta’minlashda diniy-ma’rifiy soha vakillarining daxldorlik hissi va ishtirokini yanada oshirish;

- globallashuv sharoitida jamiyatimizdagi ijtimoiy-ma’naviy muhit barqarorligi va e’tiqod erkinligiga tahdid tug’dirishi mumkin bo’lgan omillarni barvaqt aniqlash va oldini olishga qaratilgan axborot-tahliliy faoliyatni kuchaytirish;

- diniy va dunyoviy bilimlar uyg’unligini rivojlantirish asosida ta’lim sifatini oshirish, diniy-ma’rifiy sohada malakali kadrlarni tayyorlash, qayta tayyorlash va malakasini oshirishning yaxlit tizimini yaratish kabi ustuvor yo’nalishlar belgilab berildi.[9]

Bundan tashqari, so’nggi yillarda hukumat diniy jamoalar va yetakchilar, jumladan, diniy ta’lim bilan shug’ullanuvchilar bilan muloqotga tayyorligini ko’rsatdi. Bunday yondashuv hukumat va diniy ta’lim muassasalari o’rtasidagi munosabatlarning yanada ochiq va oshkora o’rnatilishiga, shuningdek, ushbu institutlarning jamiyatdagi rolini yanada chuqurroq tushunishga olib keldi.

Milliy qonunchiligimiz tomonidan diniy ta’lim muassasalariga alohida e’tibor berilmoqda. Bunga misol sifatida so’nggi yillar davomida ishlab chiqilgan “Diniy ta’lim muassasalarining faoliyatini litsenziyalash to’g’risida nizam”, “Hadis ilmi maktabi faoliyatini tashkil etish va qo’llab-quvvatlash chora-tadbirlari to’g’risida”, “Toshkent islom universiteti faoliyatini tashkil etish to’g’risida” Vazirlar Mahkamasi qarorlarini keltirsak bo’ladi.

Xulosa o’rnida aytish mumkinki, O‘zbekistonda diniy ta’lim muassasalarining huquqiy maqomi murakkab va rivojlanib borayotgan masaladir. Hukumat ushbu muassasalarni tartibga solish va nazorat qilish bo’yicha muhim qadamlar qo’ygan bo’lsa-da, ularning to’liq e’tirof etilishi va qonun doirasida himoya qilinishini ta’minlash bo’yicha hali ham ishlar qilinishi kerak. O‘zbekiston o’zining islohot va modernizatsiya yo’lida davom etar ekan, diniy ta’lim muassasalarining huquqiy maqomi va roli kelgusi yillarda ham muhim muhokama va rivojlanish mavzusi bo’lib qolishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Vazirlar Mahkamasining 2003-yil 22-avgustdagi 364-son qarori.
2. Inagamova M.M., Muhtorjonov A.U. O‘zbekiston Respublikasida diniy ta’lim muassasalarining huquqiy asoslari. “O‘zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi – fuqarolik jamiyati va xalqparvar davlat barpo etishning huquqiy kafolati” Republican Scientific and Practical Conference. December 1-7, 2023. – B 256.
3. Rashidov F.T. O‘zbekiston Respublikasida diniy ta’lim va uning huquqiy asoslari. Oriental Renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences. December 2021. – P 333.
4. O‘zbekiston Respublikasi Oliy Kengashining Axborotnomasi, 1992-y., 5-son, 227-modda.
5. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Vazirlar Mahkamasining qarori, 28.10.1992 yildagi 497-son.
6. O‘zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to‘plami, 2004-y., 9-son, 106-modda.
7. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni, 16.04.2018 yildagi PF-5416-son.
8. Qonunchilik ma’lumotlari milliy bazasi, 01.05.2023-y., 03/23/837/0241-son
9. Qonunchilik ma’lumotlari milliy bazasi, 06.07.2021-y., 03/21/699/0635-son.
10. Ўзбекистон Республикасининг Виждон эркинлиги ва диний ташкилотлар тўғрисидаги қонуни 8-модда. www.lex.uz